

## BOGANMELDELSER

*Georg Nørregaard: ARBEJDSFORHOLD INDENFOR DANSK HAANDVÆRK OG INDUSTRI 1857—1899.* Udgivet med understøttelse af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. I kommission hos G. B. N. F. Kbh. 1943. 620 s.

En bog som den her foreliggende rejser, bortset fra sit specielle emne, visse principielle spørgsmål. Et af dem er spørgsmaalet om historieskrivning paa grundlag af aviser. Her er det ganske naturligt »Socialisten« og »Socialdemokraten«, der er benyttet. Men man maa jo ogsaa nu vente sig historieskrivning om andre emner fra tiden før den første verdenskrig paa grundlag af de aviser, som Institutet har ladet registrere. Faar man paa grundlag af disse avismeddelelser det rigtige billede frem? Vi ved alle, hvordan avismeddelelser, som vi en enkelt gang kan kontrollere, halter. Men der behøver jo i øvrigt ikke at være tale om, at den enkelte meddelelse er forkert. Et blad kan blot ved, hvad det hyppig meddeler, og hvad det fortier, give et fortegnet billede af virkeligheden. Forfatteren af denne bog har for den sags skyld ogsaa andre kilder, men hovedkilden er dog et blad af en ganske bestemt politisk farve. Det skal ikke bestrides, at forfatteren synes at have et sundt iudicium som historiker, og at han i det store og hele har ramt det rigtige. Men med henblik paa fremtidig historieskrivning, politisk, social, litterær, bør dog vist spørgsmaalet om aviser som historiske kilder overvejes nærmere.

En anden principiel betragtning angaar, hvad man kunde kalde institutionel historieskrivning. Det almindelige var tidligere, at en historiker, som havde faaet interesse for et bestemt emne, gav en fremstilling deraf ved hjælp af et materiale, som han, ofte med møjje og besvær, selv havde søgt frem. En saadan fremstilling blev ofte mangelfuld og ensidig, selv om den ikke var tendentiøs; der var maaske huller i stoffet, og forfatterens personlige ligning gjorde sig gældende. Men arbejdet fik et helhedspræg netop ud fra personligheden. Man er nu ikke blot hos os, men verden over, takket være rigeligere midler og et mere organiseret samarbejde, naaet til opsamling af et uhyre historisk stof, som stilles til raadighed for den, der gaar om bord i vedkommende emne. Men dette stof kan til gengæld virke saa overvældende, at den, der skal skrive selve den historiske fremstilling, har ondt ved at arbejde sig op over det og faa hovedet fri. Ved den ældre fremgangsmaade beherskede forfatteren stoffet, undertiden herskede han maaske lidt for frit over det, men under den institutionelle metode kommer let stoffet til at beherske og tynde forfatteren. Det foreliggende arbejde kan ikke siges fri for at lide under den institu-

## BOGANMELDELSER

*Georg Nørregaard: ARBEJDSFORHOLD INDENFOR DANSK HAANDVÆRK OG INDUSTRI 1857—1899.* Udgivet med understøttelse af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. I kommission hos G. B. N. F. Kbh. 1943. 620 s.

En bog som den her foreliggende rejser, bortset fra sit specielle emne, visse principielle spørgsmål. Et af dem er spørgsmaalet om historieskrivning paa grundlag af aviser. Her er det ganske naturligt »Socialisten« og »Socialdemokraten«, der er benyttet. Men man maa jo ogsaa nu vente sig historieskrivning om andre emner fra tiden før den første verdenskrig paa grundlag af de aviser, som Institutet har ladet registrere. Faar man paa grundlag af disse avismeddelelser det rigtige billede frem? Vi ved alle, hvordan avismeddelelser, som vi en enkelt gang kan kontrollere, halter. Men der behøver jo i øvrigt ikke at være tale om, at den enkelte meddelelse er forkert. Et blad kan blot ved, hvad det hyppig meddeler, og hvad det fortier, give et fortegnet billede af virkeligheden. Forfatteren af denne bog har for den sags skyld ogsaa andre kilder, men hovedkilden er dog et blad af en ganske bestemt politisk farve. Det skal ikke bestrides, at forfatteren synes at have et sundt iudicium som historiker, og at han i det store og hele har ramt det rigtige. Men med henblik paa fremtidig historieskrivning, politisk, social, litterær, bør dog vist spørgsmaalet om aviser som historiske kilder overvejes nærmere.

En anden principiel betragtning angaar, hvad man kunde kalde institutionel historieskrivning. Det almindelige var tidligere, at en historiker, som havde faaet interesse for et bestemt emne, gav en fremstilling deraf ved hjælp af et materiale, som han, ofte med møjje og besvær, selv havde søgt frem. En saadan fremstilling blev ofte mangelfuld og ensidig, selv om den ikke var tendentiøs; der var maaske huller i stoffet, og forfatterens personlige ligning gjorde sig gældende. Men arbejdet fik et helhedspræg netop ud fra personligheden. Man er nu ikke blot hos os, men verden over, takket være rigeligere midler og et mere organiseret samarbejde, naaet til opsamling af et uhyre historisk stof, som stilles til raadighed for den, der gaar om bord i vedkommende emne. Men dette stof kan til gengæld virke saa overvældende, at den, der skal skrive selve den historiske fremstilling, har ondt ved at arbejde sig op over det og faa hovedet fri. Ved den ældre fremgangsmaade beherskede forfatteren stoffet, undertiden herskede han maaske lidt for frit over det, men under den institutionelle metode kommer let stoffet til at beherske og tynde forfatteren. Det foreliggende arbejde kan ikke siges fri for at lide under den institu-

tionelle metode. Der skal i sig selv en stærk og speciel interesse til at arbejde sig gennem de over 500 tætte tryksider, som selve teksten udgør. Ophobningen af enkeltheder gør det yderligere vanskeligt at se skoven for træer. Men det skal villigt indrømmes, at det i første omgang var saa godt som umuligt at gøre sig fri af stoffets tyngde.

Bogens emne betegnes med det lidt uklare ord arbejdsforhold. Det er ikke arbejdsbetingelserne, forfatteren har villet fremstille. Men meningen er, som det siges i forordet, »at belyse dagliglivet paa arbejdspladserne, dels ved at undersøge de regler, som gjaldt derfor, dels ved at udnytte alle forekommende oplysninger om, hvorledes virkeligheden formede sig under arbejdet i værksted og fabrik«. Det har ikke altid været let at afgrænse dette emne over for dem, som tidligere i Institutets publikationer er behandlet af Jørgen Pedersen (Arbejdslønnen i Danmark. 1930) og af Henry Bruun (Den faglige arbejderbevægelse i Danmark indtil aar 1900. I. 1938). Der findes talrige oplysninger fra og henvisninger til navnlig Henry Bruuns værk, og det mærkes ogsaa, at dette foreløbig kun er ført op til 1880. Arbejdslønnens højde og udvikling har det aabenbart egentlig ikke været meningen at behandle. Naar forfatteren alligevel giver sig af med lønstatistik, hører det til de mindst tilfredsstillende dele af bogen. Saaledes siges det s. 85 om 1860'erne, at lønnen ikke steg i forhold til leveomkostningerne, men dette stemmer ikke med Jørgen Pedersens angivelser (se navnlig i »Arbejdslønnen i Danmark« tabellen s. 313). Og naar i kapitel 6 om 70'ernes arbejderbevægelse den sidste paragraf blandt resultaterne næsten udelukkende dvæler ved lønudviklingen, er denne fremstilling for det første meget lidt overskuelig, og dernæst er der ikke set med tilstrækkelig kritik paa materialet. (S. 210 tales der f. eks. om de faglærte haandværkeres løn efter Indenrigsministeriets undersøgelse af 1872, skønt det netop er en af skavankerne ved denne undersøgelse, at man ikke kan skelne mellem faglærte og ikke-faglærte arbejderes løn). For tiden efter 1880, hvor der dog foreligger en langt paalideligere lønstatistik, paalægger forfatteren sig derimod den kloge begrænsning, at han kun behandler lønningsmetoder (Kapitel 15); paavisningen af disses skiften i slutningen af det 19. aarhundrede udgør et meget interessant og vellykket afsnit af bogen.

Angaaende omtalen af organisationerne mærkes det som sagt, at Bruuns værk kun er naaet til 1880. I en bog, hvor der ellers ikke mangler flid ved indsamling og bearbejdelse af materiale, virker det lidt mærkeligt, at forfatteren s. 358 erklærer, at fagforeningernes udvikling i provinsen ikke kan forfølges efter 1880, og at han, naar han alligevel søger at karakterisere denne udvikling i hovedtræk, gør det saa upræcist. Jensens og Olsens oversigt over fagforeningsbevægelsen, som han benytter angaaende overlevende fagforeninger fra 70'erne, er efter sagens natur mere paalidelig for 80'erne og 90'erne, og det lader sig paa grundlag af den forholdsvis let regne ud, hvor mange af de i 1900 bestaaende fagforeninger der er grundlagt i hvert enkelt aar. Det vil da vise sig, at det ikke, som forfatteren antyder, er aaret 1886, der sætter skel, men den store opgang kommer med aaret 1890, da der dannes 68 fagforeninger (som endnu bestaar 1900), medens de aar i 80'erne, der kom højest, 1881, 1885, 1887 og 1889 hver havde ca. 25 nye foreninger at opvise. I 90'erne holder tallet sig derimod hele tiden langt højere.

Men hovedsagen er naturligvis, hvad bogen giver paa det specielle omraade, den har sat sig for at belyse, navnlig for saa vidt disse forhold ikke før er oversigtlig behandlet. Det maa da siges, at den i væsentlig grad har udvidet vort kendskab til livet paa arbejdspladserne og en række andre træk fra arbejdernes liv. Den periode, den skildrer, er den liberalistiske overgangstid mellem det laugsorganiserede samfund før 1857 og det i arbejdsgiver- og arbejderorganisationer fæstnede nutidige industrisamfund, der tager sit egentlige udgangspunkt fra Septemberforliget 1899. Inddelingen af stoffet er dels kronologisk, dels saglig. Som væsentlig kronologisk bestemte kapitler kan nævnes kapitel 1 (s. 11—60) om tilstanden henimod 1857, kapitel 2 (s. 61—82) om næringsloven og dens nærmeste følger, kapitel 4 (s. 111—38) om det industrielle gennembrud, kapitel 6 (s. 170—216) om 70'ernes arbejderbevægelse, kapitel 11 (s. 356—91) om den fornyede fagkamp efter 1880 og endelig kapitel 16 (s. 513—29) om Septemberforliget. Sagligt afgrænsede er derimod en lang række kapitler, der skildrer forskellige sider af arbejdernes forhold i tiden efter 1870. Nævnes kan kapitler om sundhedsforhold, derunder ogsaa børnearbejde og foranstaltninger mod ulykkestilfælde (s. 217—68), om uddannelse (s. 269—303), om svendevandringer (s. 304—30), om (sammenstillingen forekommer lidt søgt) arbejdsløshed og drikkeri (s. 331—55) om overenskomsterne (s. 392—426), om arbejdstidens forkortelse (s. 456—77) og det allerede nævnte kapitel om lønningsmetoder (s. 478—512). Et kort slutningskapitel (s. 530—37) trækker nogle af hovedlinierne op, og bilag belyser arbejdstiden i enkelte fag, bringer fortegnelse over arbejdsreglementer, overenskomster o. s. v. Meget vigtigt for en bog som denne, som næppe læses af ret mange fra ende til anden, er det udførlige sagregister.

Endnu skal det kun bemærkes, at naar forfatteren i forordet taler om at udnytte »alle forekommende oplysninger«, undrer man sig paa visse steder over, at ikke særlig sværttilgængelige oplysninger er udeladt, eller henvisninger til dem forsømt. F. eks. vilde det i omtalen af børnearbejdet og den første fabrikslov s. 235 for anskueligheds skyld have været rimeligt at berøre de oplysninger, som Ploug gav i rigsdagen om børns arbejde, tildels natarbejde i et jydsk glasværk (Landstingets forhandlinger 1872—73 sp. 249), oplysninger, der i særlig grad viste, at der var fare paa færde. Naar saa mange andre spørgsmaal belyses ved konkrete eksempler, kunde vel ogsaa et saa vigtigt forhold som forfølgelsen af fagbevægelsens ledere have fortjent ikke at spises af med et par almindelige bemærkninger og henvisning til et par steder i »Socialdemokraten«; et meget anskueligt eksempel foreligger i den af Bertolt udgivne »Tre danske arbejderes livserindringer« s. 181 ff. I kapitlet om svendevandringer nævnes nogen litteratur, men en af de bedste skildringer af svendenes vandringsliv, C. N. Hauges erindringer, er ikke kommet med.

I det store og hele maa man dog snarere undre sig over, hvor meget der er kommet med, end at et og andet af nogen betydning er udeladt. Bogen vil sikkert faa sin største betydning som opslagsbog, hvor man ved hjælp af registeret vil kunne finde frem til en række oplysninger, som før var vanskelig eller slet ikke tilgængelige.

*Even Marstrand.*